

Rolul corpusului de traduceri în studierea diferențelor dintre română și franceză

Gorana BIKIĆ-CARIĆ*

Key-words: *French, Romanian, translation corpus, article, subjunctive, infinitive*

1. Introducere

Româna și franceza au o origine comună, limba latină, de unde provin numeroasele lor asemănări; având însă în vedere faptul că s-au dezvoltat în condiții geografice și politice diferite, apar și diferențe însemnate. Franceza este situată în România occidentală, mai precis în Galoromania, iar româna în România orientală, mai exact în România balcanică. Exceptând diferențele morfologice dintre cele două limbi, caracteristice pentru apartenența la România occidentală, respectiv orientală (desinențele de plural *-s* sau *-i* pentru substantiv, desinențele *-s* sau *-i* în conjugarea verbelor etc.), atât franceza, cât și româna au unele trăsături specifice în comparație cu alte limbi romanice. În lucrarea noastră vom vorbi despre aceste trăsături specifice în cadrul a două teme: utilizarea articolului și utilizarea infinitivului în comparație cu conjunctivul, precum și contextele extralingvistice prin care se pot explica parțial diferențele menționate. În studierea acestor diferențe am dori să accentuăm rolul corpusului de traduceri, dat fiind că acesta nu numai că ne dă exemple comparate autentice care confirmă ipotezele inițiale, ci relevă și unele fenomene interesante, de care altfel nu am fi conștienți. De aceea lingvistica corpusurilor este, mai ales în prezent, date fiind posibilitățile de procesare pe calculator, o importantă ramură a lingvisticii.

2. Corpusurile de traduceri

Lingvistica corpusului se ocupă cu studierea limbilor pe baza corpusurilor de texte. Corpusurile pot fi descrise ca un material lingvistic cules în mod sistematic, alcătuit din texte (scrise sau vorbite) care, conform anumitor criterii, au ceva în comun. Rastier (2004) definește corpusul ca o grupare structurată de texte integrale și documentate, culese după două criterii: cel teoretic, având în vedere tipul de discurs (juridic, literar, științific) și genul (comedie, nuvelă, jurnal de călătorie), precum și cel practic, având în vedere o posibilă aplicare. Rezultatele studierii corpusului pot fi aplicate, ca și în cazul nostru, în lingvistica contrastivă, în studii de traducere, în lexicografie etc.

Pe lângă corpusurile unilingve, deosebit de utilă este prelucrarea corpusurilor bilingve sau plurilingve. Se pot alege corpusuri conținând texte în limba de origine

* Universitatea din Zagreb, Croația.

și traducerea (traducerile) lor, respectiv texte în două sau mai multe limbi care doar au o temă comună, dar niciunul nu reprezintă traducerea celuilalt. După Granger (2003: 21), corpusurile plurilingve pot fi 1) de traduceri și 2) comparabile. Cele de traduceri sunt alcătuite din textele originale și traducerile lor. Pentru corpusurile comparabile se aleg texte de același tip, respectiv gen, în două sau mai multe limbi, care nu sunt traduceri puse în paralel.

Corpusurile de traduceri constituie o sursă importantă de informații pentru mulți lingviști. Textele se pot prelucra în așa fel încât anumite elemente dintr-o limbă se aliniază cu echivalentele lor în altă limbă (Zimina 2004), ceea ce se realizează pe mai multe niveluri: al cuvintelor, al sintagmelor, al frazelor, al fragmentelor etc. Cea mai frecventă este alinierea la nivelul frazei și abia apoi al cuvintelor (McEnery și Wilson 2001: 151). Rezultatele sunt mult mai bune în cazul alinierii frazelor, în timp ce alinierea automată a cuvintelor reprezintă încă o problemă însemnată. Alinierea se poate efectua pe baza statisticii, pe baza regulilor lingvistice, dar este posibilă și combinarea acestor două abordări (McEnery și Wilson 2001: 152). Alinierea statistică, care se poate baza pe lungimea frazei (din punct de vedere statistic este mai probabil ca o frază lungă dintr-o limbă să fie traducerea unei fraze lungi din cealaltă limbă și invers), este mai adecvată pentru corpusurile mai mari datorită rapidității sale, în timp ce alinierea lingvistică, în care se împerechează unități lexicale, este mai adecvată pentru corpusurile mai mici (McEnery și Wilson 2001: 152).

În scopul cercetării noastre am conceput un corpus de traduceri alcătuit din romanul în limba franceză *Un barrage contre le Pacifique*, de Marguerite Duras și romanul în limba română *Ion – glasul pământului*, de Liviu Rebreanu. Am ales câte un roman în original în fiecare limbă pentru o prezentare uniformă a ambelor limbi, dar putem spune că nu am observat diferențe însemnate în cazul originalului față de traducere. Textele selectate au fost scanate, iar forma scanată a fost transformată în text în Word (cu ajutorul programului ABBYY Reader 7.0). După aceea a fost necesar ca textele să fie aliniate (cu ajutorul programului Moore's Aligner) la nivelul frazelor, astfel că fiecare roman prelucrat a fost prezentat sub forma unor perechi de fraze (originalul frazei și traducerea). Apoi am putut să căutăm în perechile de fraze corespunzătoare formele articolului (cu ajutorul opțiunii „Cuvântul căutat”, introducând cuvântul căutat sau o parte a cuvântului, de exemplu *le* sau *ul*). Dat fiind că din punct de vedere morfologic este mai clar, articolul a fost mai ușor de cercetat decât formele verbale. Formele verbale la conjunctiv, respectiv la infinitiv au trebuit să fie identificate în perechile de fraze. Apoi am clasificat în tabele fragmente de fraze cu exemple interesante. În anexă (la sfârșitul articolului) se găsesc tabele reprezentative.

În ceea ce privește articolul, am alcătuit trei tabele, pornind de la exemple din franceză (articolul definit, nedefinit și partitiv) și echivalentele lor în română (vezi anexa). În astfel de tabele sinoptice am putut observa care sunt cele mai frecvente echivalente, la care, de altfel, ne-am așteptat, dar le-am evidențiat, de asemenea, și pe cele la care ne-am așteptat mai puțin și care au fost, tocmai din acest motiv, poate chiar mai interesante. Pentru formele verbale am alcătuit tabele în funcție de folosirea conjunctivului sau a infinitivului, atât în franceză, cât și în română (vezi

anexa). Este interesant faptul că aceste tabele ne-au confirmat inițial rezultatele așteptate, și anume marea disproporție dintre folosirea infinitivului și a conjunctivului în română și franceză, precum și faptul că în această cercetare, spre deosebire de cercetarea referitoare la articol, practic nu am găsit rezultate neașteptate.

3. Folosirea articolului în franceză și în română

În acest paragraf vom expune câteva asemănări și deosebiri de bază dintre română și franceză în privința articolului, susținând cele menționate prin exemple extrase din corpus. Având în vedere spațiul limitat, menționăm aici doar un exemplu, iar în anexă prezentăm tabele care sunt, din aceleași motive, doar indicatori ai modului în care am lucrat. Dat fiind că în lucrarea noastră ne ocupăm de studierea determinării, nedeterminării și a partitivității, nu vom discuta despre articolul posesiv (genitival) și articolul demonstrativ (adjectival), care au un rol aparte. În schimb ne vom referi și la articolul zero, respectiv la situațiile în care într-o limbă nu există echivalent pentru articolul care apare în cealaltă limbă.

Asemănările dintre franceză și română constau, în cea mai mare parte, în folosirea articolului definit și la singular, și la plural (excepție făcând nerealizarea în română a articolului după prepoziție), precum și a articolului nedefinit la singular. Diferențele sunt vizibile în special la articolul nedefinit la plural, precum și în exprimarea partitivității.

3.1. Determinarea

În ceea ce privește utilizarea articolului definit în română și în franceză, am dori să evidențiem trăsături comune precum anafora, respectiv referentul menționat deja (*Un homme est entré. [...] L'homme a dit bonjour/ Un bărbat a intrat. [...] Bărbatul a spus bună ziua*), referentul cunoscut din context (*Le président s'est adressé au public/ Președintele s-a adresat publicului*), precum și folosirea generică (*L'eau est incolore/ Apa este incoloră*). Cele două limbi se deosebesc în principal prin faptul că în română, în anumite condiții, articolul definit se pierde după prepoziție (*Elevul a fost pedepsit de profesor*). Caracterul specific al folosirii articolului în limba română în raport cu celelalte limbi romanice indică o diferențiere între valorile substantivului și forma sa, dat fiind că, în română, în marea majoritate a cazurilor, substantivul pierde automat articolul după prepoziție (așadar, din punct de vedere formal nu este determinat), deși este logic să concluzionăm că în felul acesta nu și-a pierdut valoarea determinată (Coja 1983: 67).

În corpus am găsit numeroase exemple care confirmă asemănările în folosirea articolului definit în franceză și în română: *le cheval était trop vieux/ calul era prea bătrân* (anafora), *Suzanne alla chercher les pilules/ Suzanne se grăbi să caute medicamentul* (referent cunoscut din context), *la faim n'empêche pas les enfants de jouer/ foamea nu-i împiedică să se zbenguie* (folosire generică). De asemenea sunt numeroase exemplele în care articolul zero din română se poate explica prin prepoziția care introduce substantivul: *Peu avant le pont/ Puțin înainte de pod*.

3.2. Nedeterminarea

Dacă articolul nedefinit este la singular, franceza și româna funcționează în mod asemănător. Riegel et al. (1999: 159) menționează un exemplu în care articolul nedefinit indică un individ care nu este identificat, dar poate fi (*Un enfant jouait dans la cour/ Un copil se juca în curte*), respectiv un exemplu în care referentul există doar virtual (*Je cherche un enfant blond pour un rôle dans un film/ Caut un copil blond pentru un rol într-un film*). În ambele cazuri, articolului nedefinit din franceză îi corespunde articolul nedefinit în română. Echivalentul articolului nedefinit la singular în franceză poate fi și articolul zero în română (*Je suis une femme – Sunt femeie*), mai ales după negație și transformarea lui în forma *de* (*J'ai une maison → Je n'ai pas de maison – N-am casă*). O astfel de negație în franceză se explică prin faptul că a doua parte a negației, *pas*, a fost la origine substantiv. Cum forma *de* a și fost, de altfel, necesară pentru legarea a două substantive, a devenit stabilă în acest context, iar articolul de fapt nici nu a existat.

Trebuie subliniată în mod deosebit diferența dintre franceză și română atunci când este vorba de pluralul articolului nedefinit. Această diferență, considerăm noi, provine în primul rând din însăși diferența dintre singular și plural în cazul nedeterminării, unde la plural se pot pierde contururile clare ale indivizilor care se contopesc într-un tot nedeterminat. În timp ce în franceză articolul nedefinit la plural se folosește în mod sistematic, fie că este vorba de o cantitate nedeterminată (*Je vois des avions*), fie că este vorba despre evidențierea unor indivizi dintr-un tot (*Des élèves sont en retard*), în română echivalentul este, mai ales dacă este vorba doar de o cantitate nedeterminată, cel mai adesea articolul zero (*Văd avioane*), mai rar *niște* sau *unii* (*Niște/ Unii elevi au întârziat*).

Iată câteva exemple din corpus, care confirmă cele menționate pentru articolul nedefinit la singular: *Un jour un homme s'arrêterait/ Într-o bună zi, un bărbat o să oprească* (referentul există doar virtual), *avec un enfant au sein/ cu un copilăș la fiță* (referentul nu este identificat, dar se poate identifica). Am găsit și un exemplu în care, pentru articolul nedefinit la singular din franceză, echivalentul în română este zero: *je ne suis plus un gosse/ nici eu nu-s copil*.

Spre deosebire de situația aceasta, articolului nedefinit la plural din franceză îi corespunde, în marea majoritate a exemplelor, echivalentul zero în română: *qu'ils pouvaient encore avoir des idées/ că puteau încă să aibă idei*. Foarte rar am găsit în română echivalent pentru articolul nedefinit la plural: *comme des insectes blancs, des hommes peinaient/ oamenii, ca niște gândaci albi, se trudeau*.

3.3. Partitivitatea

Un tip aparte al nedeterminării o constituie partitivitatea, care presupune o parte nedeterminată a unui întreg. Franceza se distinge de celelalte limbi romanice prin exprimarea sistematică a partitivității cu ajutorul articolului partitiv. Pe lângă aceasta, pentru comparația noastră a celor două limbi este important să facem deosebirea între articolul partitiv care exprimă partitivitatea reală (*Je veux du pain – Doresc pâine*), respectiv descrierea materiei (*C'est du café – E cafea*), precum și descrierea materiei în comparații (*comme du satin – ca satinul*). În franceză avem în toate cele trei cazuri articol partitiv. În română, echivalentul este articolul zero și în

cazul partitivității reale, și în cazul descrierii materiei, nu însă și în comparații, unde echivalentul este articolul definit. În acest caz, articolul definit din română se explică prin folosirea generică.

În corpus am găsit exemple unde în franceză este articol partitiv, iar în română echivalent zero: *Carmen avait de l'amitié pour la mère et aussi du respect/ Pentru mama, Carmen avea afecțiune, dar și respect*, dar și situații unde pentru comparații se folosește în franceză articolul partitiv, iar în română, articolul definit: *doux comme du miel / dulce ca mierea*.

3.4. Abateri de la rezultatele cele mai frecvente

Prin studierea corpusului am observat și unele fenomene singulare, pe care le considerăm abateri de la rezultatele așteptate. Dat fiind spațiul limitat, vom cita aici doar câteva, împărțite în funcție de limba originală. Aceasta pentru că ni se pare important să ținem cont dacă originalul a oferit mai multe posibilități, dintre care traducătorul a trebuit să aleagă una, respectiv dacă originalul a indicat o posibilitate, iar traducătorul a optat (pentru că a fost nevoit sau pur și simplu pentru că a putut) pentru alta.

3.4.1. Originalul în limba franceză

Este interesant faptul că am găsit exemple unde articolele nu coincid, deși în original este clar exprimat sensul de (ne)determinare. Traducătorul din franceză în română a decis să interpreteze altfel poziția substantivului în discurs. În exemplele următoare articolului definit din franceză îi corespunde articolul nedefinit în română: *sortit le sac de carbure – scoase un sac plin de carbură* sau *le couple colonial – un cuplu din colonii*. Ca de obicei, se poate explica și o soluție, și cealaltă: în limba franceză, articolul definit, care aici nu este anaforic, dat fiind că substantivul nu a fost menționat anterior, semnifică cunoașterea în funcție de contextul situațional. În română, articolul nedefinit indică introducerea substantivului în discurs.

Uneori, articolului nedefinit din franceză îi corespunde cel definit în română: *des indigènes s'affairaient – indigenii le dădeau târcoale; des officiers dansaient avec des passagères – ofițerii tocmai începuseră să danseze cu pasagerele*. În ambele exemple, articolul nedefinit la plural din franceză arată că este vorba doar de unii indivizi, nu de toți (acest lucru este deosebit de interesant în al doilea exemplu, unde cu ajutorul articolului *des* se subliniază faptul că dansau doar unii ofițeri, nu toți, precum și doar unele pasagere). Totuși, traducătorul în română nu a redat acest lucru, pentru el fiind mai importantă imaginea generală a indigenilor, respectiv a ofițerilor dansând cu pasagerele, decât exprimarea detașării unora dintre ei.

Așa cum am menționat deja, echivalentul cel mai frecvent al articolului partitiv este articolul zero în română. Totuși, în limba română este uneori adăugată o expresie a cantității, deși aceasta nu există în originalul francez, respectiv articolul nedefinit care are un rol asemănător (*du savon fin et de la crème de beauté – un săpun fin și o cutie cu cremă de față; du savon parfumé à la lavande – un săpun parfumat cu lavandă; donne-moi du café – dă-mi o cafea*).

3.4.2. Originalul în limba română

În originalul românesc am observat un substantiv cu articol zero, pe care îl interpretăm ca o expresie a unei cantități nedeterminate (*unde picură veșnic apă de izvor răcoritoare*) și care în franceză, având funcția de subiect, a trebuit să fie tradusă cu articol definit (*où jaillit sans arrêt l'eau d'une source fraîche*).

Am găsit în română un exemplu interesant de subiect la plural cu articol zero (*fete mai curioase și copii mai neostoțiți*). Spre deosebire de exemplele care se menționează în general în literatură, acest subiect este antepus verbului, de unde reiese faptul că articolul zero cu un subiect care are referent nu trebuie neapărat să fie pus în legătură cu poziția substantivului după verb. În franceză, așa cum ne-am fi și așteptat, această sintagmă a fost tradusă cu articolul nedefinit la plural (*Des filles plus curieuses et des enfants mal surveillés*).

În următorul exemplu, în română sunt două articole diferite, în timp ce în franceză articolele sunt în ambele situații nedefinite: *comme des insectes blancs, des hommes peinaient – oamenii, ca niște gândaci albi, se trudeau*. Deși în original articolul definit de la substantivul *oamenii* desemnează un referent ca fiind determinat de situație, în franceză traducătorul a optat pentru *des hommes*, dorind să-i detașeze pe acei oameni de cei care nu se ocupă cu aceeași activitate. În cazul celuilalt substantiv, care exprimă o comparație, pentru articolul nedefinit la plural din franceză *des* echivalentul românesc nu este, așa cum se întâmplă în mod obișnuit, articolul zero, ci ceea ce, cel mai adesea, este de asemenea denumit articol nedefinit la plural (*niște*).

Forma *niște* poate fi folosită și în sens partitiv. Am găsit exemplul *niște brânză și ceapă*, al cărui sens partitiv s-a păstrat și în traducere: *du fromage et des oignons*.

3.5. Concluzii

În lucrarea noastră, din cauza spațiului limitat, am citat doar câteva exemple. Unele dintre ele sunt reprezentative pentru majoritatea rezultatelor pe care le-am obținut prin prelucrarea corpusului comparat pe calculator, fapt prin care am confirmat ipotezele inițiale. Dar și abaterile sunt extrem de interesante, ele fiind dovada complexității problematicii referitoare la articol, dat fiind faptul că substantivul și poziția sa în discurs nu sunt întotdeauna monosemantice. Așa cum am putut vedea, uneori același substantiv poate fi înțeles și ca fiind cunoscut, având în vedere contextul situațional (motiv pentru care trebuie să primească articol definit), dar și ca fiind abia introdus în discurs (de unde rezultă articolul nedefinit). Pe lângă aceasta, în literatura de specialitate, unele dintre valorile pe care le-am observat în exemplele neașteptate de regulă nici nu sunt menționate în mod special. Avem convingerea că abordarea contrastivă contribuie cu certitudine la observarea acestor pluristratificări.

4. Conjunctivul și infinitivul în română și franceză

Chiar și printr-o comparație superficială dintre română și franceză este ușor de observat o utilizare mult mai frecventă a conjunctivului în română decât în franceză, dat fiind că în română conjunctivul acoperă un domeniu mai vast decât în alte limbi

romanice. În schimb, în franceză, transformarea infinitivală este mai frecventă, de unde reiese și o utilizare mai frecventă a infinitivului.

În franceză se disting situații unde este posibilă o alegere între conjunctiv și infinitiv și situații unde infinitivul este obligatoriu (Grevisse 1997: 889). Opțiunea este posibilă după verbe de opinie, dacă ambele verbe au același subiect: *Je pense (ou crois) partir demain/ Je pense (ou crois) que je partirai demain* (Cred că voi pleca mâine), după verbe care exprimă un ordin dacă agentul este în același timp și obiect indirect al verbului principal: *Je lui dis (ou ordonne) de sortir* sau, mai puțin frecvent, *Je lui dis qu'il sorte* (Îi spun să iasă), după verbe de percepție, când ambele acțiuni sunt simultane: *Je vois tomber la nuit/ Je vois que la nuit tombe* (Văd că se lasă noaptea), și după verbe impersonale, dacă agentul este clar din context: *Il faut absolument sortir d'ici/ Il faut absolument que nous sortions d'ici* (Trebuie neapărat să ieșim de aici). Dar infinitivul este obligatoriu dacă este neapărat necesar ca subiectele verbelor să fie identice: *Il commence à lire* (Începe să citească), după *faire* sau *laisser* care cauzează o acțiune: *Il fait construire une maison* (Își construiește o casă [altcineva o construiește, nu el]), dar și după verbe care exprimă o dorință sau o emoție, dacă ambele subiecte sunt identice: *Je veux partir* (Vreau să plec).

De asemenea, trebuie să aducem în discuție (Grevisse 1997: 890) infinitivul în propoziții principale, precum infinitivul fără subiect în propoziții interogative (*Que faire?/ Ce să fac?*) sau exclamative (*Quoi? s'éloigner de la cour...!/ Ce? să plec de la curte...!*), infinitivul narativ introdus de prepoziția *de* (*Et cette fois, Edouard de s'inquiéter/ Iar de data asta, Edouard se neliniști*), precum și infinitivul care exprimă un ordin, o interdicție sau un sfat (*Ne pas se pencher au dehors/ Nu vă aplecați în afară*).

Diaconescu (1977: 44) constată că, în România dunăreană, spre deosebire de România occidentală, infinitivul cunoaște o restrângere a sferei sale de circulație, determinată de trei factori : a) prin extinderea completivelor cu conjuncția *că* < lat. *quod*, infinitivul este înlocuit cu indicativul după verbele *dicendi* și *sentiendi*: *video eum venire* > *îl văd că vine*, b) după verbe *sentiendi* – *a auzi, a vedea, a simți*, infinitivul este înlocuit, în cele mai multe cazuri, cu modul gerunziu : *îl văd venind*, în timp ce, în limbile romanice occidentale, de exemplu în franceză, continuă să se folosească infinitivul : *je le vois venir*, c) după verbe care exprimă un act de voință, un efort, posibilitatea sau necesitatea, în locul infinitivului se extind completivele introduse prin conjuncția *să* + *subjunctivul*: *voleo cantare* > *vreau (a) cântare* > *vreau a cânta* > *vreau să cânt* (în aromână, infinitivul a fost în totalitate înlocuit de conjunctiv: arom. *io potu s-kîntu*).

În Guțu Romalo (2008: 387) este menționat conjunctivul în propoziții independente care exprimă un proces imaginat de către locutor (*în cazul unei mașini, să zicem*), îndoiala (*Oare așa să fie?*), ipoteze alternative (*Să-i spun, să nu-i spun?*), un proces realizabil (*Ce să facă în asemenea situație? = Ce putea să facă în asemenea situație?*). Exceptând cauzalele, sociativele și instrumentalele, toate propozițiile dependente acceptă conjunctivul ca predicat (Guțu Romalo 2008: 389): în propoziții subordonate completive sau atributive (*Știa ce să spună; Rar am văzut un om care să-și păstreze calmul într-o asemenea situație*), în stilul indirect (*I-a arătat cu cine să vorbească*), în subordonate care exprimă circumstanțe ca scopul,

modul, concesiă, condiția etc.: *A venit din America să-și vadă bunicii/ Fără să mai întrebe ceva, a plecat/ Să fi avut de câștigat, ar fi venit și el/ Să fi strigat, tot nu l-aș fi auzit.*

Guțu Romalo (2008: 389) distinge valoarea modală și amodală a conjunctivului. Conjunctivul este purtător de valori modale când este subordonat unui verb, adjectiv sau adverb care poate selecționa atât forme de conjunctiv, cât și forme de indicativ. În această situație sunt verbe ca: *se amuză că/ să...*, *se bucură că/ să...* etc., unde conjunctivul se folosește numai dacă e vorba de virtualitate, iar realitatea se exprimă cu indicativul (Guțu Romalo 2008: 392): *Se bucură că vii/ Se bucură să vii*). Aceasta este încă o deosebire importantă în comparație cu celelalte limbi romanice, de exemplu franceza. După o expresie a unei atitudini subiective, în majoritatea limbilor romanice se folosește conjunctivul, fie că este vorba de o expresie a virtualității (*J'ai peur que tu partes/ Mi-e teamă că pleci*), fie de una a realității (*Je suis content que tu sois venu/ Sunt mulțumit că ai venit*).

Guțu Romalo (2008: 390) consideră că, spre deosebire de astfel de expresii cu valoare modală, conjunctivul *nu are valoare modală* în propoziții dependente de regenți care impun verbului subordonat forma de conjunctiv sau de infinitiv. Se înscriu în această categorie verbe precum *începe să...*, *poate să...*, expresii precum *e interzis să...*, *e necesar să...*, *e posibil să...*, etc. Se menționează mai departe (Guțu Romalo 2008: 393) că, în limbajul scris, mai ales în stilul cultivat (beletristic, științific, juridic), infinitivul – formă verbală mai abstractă – este mai frecvent. În schimb, în limbajul vorbit (cu toate variantele sale) este preferat conjunctivul – formă verbală care poartă informații cu privire la persoană și număr.

Așa cum putem remarca prin compararea trăsăturilor menționate, deosebirile sunt importante. Pe de o parte, sunt exemple ca *Vreau să plec*, unde, după un verb ca *a vrea*, se folosește și în franceză conjunctivul, dar, spre deosebire de română, numai dacă subiectele verbului regent și al celui dependent sunt diferite. Totuși, pe de altă parte, sunt numeroase contexte în care conjunctivul nu ar fi nicidecum posibil în franceză, precum *Încep să scriu*. Apoi, conjunctivul în română exprimă o ezitare (*Nu știi ce să fac* – în franceză se folosește infinitivul: *Je ne sais pas quoi faire*), o propunere (*Să te ajut?* – în franceză, verbul este la indicativ prezent: *Je t'aide?*). Deși în română conjunctivul este mult mai puțin prezent după expresii ale unei percepții subiective a realității, datorită faptului că este foarte folosit în situații în care în franceză se întâlnește infinitivul, în cercetarea noastră, ipoteza noastră inițială este aceea a unui număr mai mare de verbe la conjunctiv în română decât în franceză.

Din același corpus am ales de data aceasta frazele în care apare infinitivul sau conjunctivul, în funcție de limba originalului. Și de data aceasta, din cauza spațiului limitat, putem cita numai câteva exemple, dar prin studierea corpusului am remarcat un număr extrem de mare de ocurențe ale conjunctivului în română în locul infinitivului din franceză. Iată câteva exemple: *Il leur avait semblé à tous les trois que c'était une bonne idée d'acheter ce cheval/ Ideea să cumpere calul li se păruse bună la toți trei; D'abord, c'était une idée, ça prouvait qu'ils pouvaient encore avoir des idées/ În primul rând, era o idee, ceea ce dovedea că puteau încă să aibă idei; Lășosul nu-l ia în seamă, ca și când i-ar fi lene să se oprească/ Le dogue n'y prend même pas garde, comme s'il était trop indolent pour s'arrêter.*

De asemenea, am ales frazele în care în franceză apare conjunctivul, iar în română indicativul, datorită exprimării percepției subiective a unui fapt real (dar astfel de exemple nu au fost numeroase): *Păcat că Ion nu l-a scuturat puțin/ Dommage que Ion ne l'ait pas secoué un peu.*

Din cele menționate până acum putem trage concluzia că, în comparație cu franceza (și cu alte limbi romanice), conjunctivul are în română un rol și o semnificație foarte deosebite, astfel încât el nu corespunde decât parțial conjunctivului din Romania occidentală. Deși am găsit deja în literatura de specialitate astfel de explicații, studierea corpusului a confirmat în mod evident ipotezele noastre inițiale, fie că originalul a fost în franceză, fie că a fost în română.

Deși infinitivul poate fi considerat cel mai virtual dintre toate modurile verbale (Leeman-Bouix 2005: 83) și prin aceasta și cel mai nedefinit în ceea ce privește conținutul pe care îl transmite, prin comparație cu româna, unde aceeași idee este exprimată cu ajutorul conjunctivului, putem observa că infinitivul din franceză poate fi, printre altele, purtătorul semnificației de scop.

5. Contextele extralingvistice

În final dorim să plasăm deosebirea menționată între română și franceză în contexte istorico-geografice care le pot explica, într-o oarecare măsură. Deși, după cum știm, nu este posibil să se demonstreze cu certitudine de ce o limbă s-a dezvoltat exact așa cum s-a dezvoltat, iar altă limbă în alt fel, cunoașterea contextelor extralingvistice poate să ajute într-o anumită măsură la înțelegerea situației pe care o întâlnim astăzi.

Franceza și româna s-au dezvoltat în circumstanțe istorice foarte diferite, începând cu substratul sau superstratul lor. În timp ce latina a întâlnit în Galoromania substratul celtic (care a lăsat urme mai ales în lexic), în Romania balcanică substratul traco-dac a avut un rol important. Numeroși autori explică asemănările însemnate dintre română și albaneză tocmai prin substratul comun. Rosetti (1968: 245) explică postpunerea articolului definit în română prin poziția adjectivului care determină substantivul și care se află după substantiv (*homo ille-bonus > homo-ille bonus > omul bun*). Un fenomen asemănător se observă și în albaneză (*njeriu i mirë – omul bun*). Sandfeld (1930: 131) remarcă o asemănare între română și albaneză în multe domenii ale sintaxei, printre altele și în folosirea articolului definit: de exemplu, cu excepția unor situații clar determinate, acesta nu se folosește după o prepoziție (rom. *au mers la pădure*, alb. *vate në pallát – a mers la palat*).

La dezvoltarea limbii franceze a contribuit și superstratul germanic, dar credem că putem spune că superstratul, de data aceasta cel slav, a jucat un rol mult mai important (și de mai lungă durată) în evoluția limbii române (printre altele, după unii autori, și în ceea ce privește scurtarea morfologică a infinitivului). Dar, o deosebire importantă în dezvoltarea celor două limbi o constituie mai ales faptul că româna aparține, în afară de familia limbilor romanice, și uniunii lingvistice balcanice. Rosetti remarcă în interiorul uniunii lingvistice balcanice dispariția treptată a infinitivului încă în greacă, dar și în română, bulgară și albaneză, precum și în dialectele meridionale italiene, în sudul Calabriei și în Otranto, unde, datorită prezenței grecilor în antichitate, există tendința de a înlocui infinitivul cu forme

conjugate: *vulia mu sácciu (volevo sapere)*. Bineînțeles, infinitivul s-a păstrat totuși în română într-o anumită măsură, în forma lungă ca substantiv, dar și în forma scurtă ca verb (este de remarcat că și aceasta constituie una dintre particularitățile limbii române în raport cu celelalte limbi romanice, unde există numai o singură formă de infinitiv; în plus, în română infinitivul este introdus de prepoziția *a* (< AD), ceea ce de asemenea nu se întâmplă în celelalte limbi romanice. Așadar, pe de o parte româna, ca limbă balcanică, se deosebește de celelalte limbi romanice prin folosirea (și prin formele) infinitivului, dar, de altă parte, nu putem neglija relatinizarea sau reromanizarea limbii române din secolul al XIX-lea. Atunci româna s-a eliberat de influența slavă, turcă și greacă excesivă și și-a modernizat sintaxa inspirându-se din franceză, dar și din sintaxa limbii vorbite. Acest proces s-a intensificat începând cu sfârșitul secolului al XVIII-lea și a continuat în secolul al XIX-lea prin occidentalizarea limbii române (Avram, Sala 2001: 88) și orientarea ei către franceză și latină (Școala Ardeleană), precum și italiană (Ion Heliade Rădulescu). Atunci, pe lângă revitalizarea infinitivului, au intrat în limbă și un număr mare de cuvinte din franceză (*dată, deja, destin, a discuta, dublu* etc.).

Din această scurtă trecere în revistă putem remarca cât de interesantă este comparația dintre română și franceză, dat fiind că, exceptând asemănările care provin din apartenența la aceeași familie lingvistică, există și deosebiri apărute, printre altele, și datorită contextelor extralingvistice specifice și a dezvoltării istorice. Lunga perioadă în care franceza și româna s-au îndepărtat una de cealaltă a luat însă sfârșit în secolul al XIX-lea prin apropierea lor în unele domenii.

6. Concluzii

În lucrarea noastră am încercat să abordăm problema deosebirilor și asemănarilor dintre două limbi, româna și franceza, în două domenii morfosintactice, cel al articolului și cel al relației dintre conjunctiv și infinitiv. Am dorit totodată să subliniem utilitatea unui corpus de traduceri în astfel de cercetări. Deși o prezentare aprofundată ar necesita un spațiu mult mai mare, am încercat să arătăm cum pot corpusurile să confirme ipotezele inițiale, dar și să ofere exemple neașteptate, care pun într-o lumină diferită unele chestiuni, în special când este vorba de articol și de poziția substantivului în discurs. Astfel se subliniază complexitatea și pluridimensionalitatea unor categorii gramaticale.

Bibliografie

a. Surse

- Duras 1997: Marguerite Duras, *Un barrage contre le Pacifique*, Paris, Gallimard.// Traducerea în română: *Stăvilă la Pacific*, București, Humanitas Fiction, traducere de Alexandru Baciu, 2006.
- Rebreanu 1968: Liviu Rebreanu, *Ion – glasul pământului*, București, Lyceum 31.// Traducerea în franceză: *Ion le Roumain*, Paris, Librairie Plon, traducere de Pierre Mesnard, 1946.

b. Literatură de specialitate

- Avram, Sala 2001: Moara Avram, Marius Sala, *Faceți cunoștință cu limba română*, Cluj, Echinox.
- Coja 1983: Ion Coja, *Preliminarii la gramatica rațională a limbii române, vol. I, Gramatica articolului*, București, Editura științifică și enciclopedică.
- Diaconescu 1977: Ion Diaconescu, *Infinitivul în limba română*, București, Editura științifică și enciclopedică.
- Granger 2003: Sylviane Granger, The Corpus Approach: a Common Way forward for Contrastive Linguistics and Translation Studies? În: Granger, S. et al.: *Corpus-based Approaches to Contrastive Linguistics and Translation Studies*, Amsterdam – New York, Rodopi, p. 17–29.
- Grevisse 1997: Maurice Grevisse, *Le Bon usage*, Paris, Duculot.
- Guțu Romalo 2008: Valeria Guțu Romalo (coord.), *Gramatica limbii române*, București, Editura Academiei Române.
- Leeman-Bouix 2005: Danielle Leeman-Bouix, *Grammaire du verbe français – des formes au sens*, Paris, Armand Colin.
- McEnery, Wilson 2001: Tony McEnery, Andrew Wilson, *Corpus Linguistics*, Edinburgh, Edinburgh University Press.
- Rastier 2004: François Rastier, Enjeux épistémologiques de la linguistique de corpus. *Texto!*, http://www.revue-texto-net/Inedits/Rastier/Rastier_Enjeux.html
- Riegel et alii 1999: Martin Riegel, Jean-Christophe Pellat, René Rioul, *Grammaire méthodique du français*, Paris, Presses Universitaires de France.
- Rosetti 1968: Alexandru Rosetti, *Istoria limbii române*, București, Editura pentru literatură.
- Sandfeld 1930: Kristian Sandfeld, *Linguistique balkanique – problèmes et résultats*, Paris, Editeur Edouard Champion.
- Zimina 2004: Maria Zimina, *Alignement textométrique des unités lexicales à correspondances multiples dans les corpus parallèles. JADT 2004 (7es Journées internationales d'Analyse statistique des Données Textuelles)*, www.cavi.univ-paris3.fr/lexicometrica/jadt/jadt2004/zimina.pdf.

The Role of Translation Corpora in Studying Differences between Romanian and French

In this paper we point out some uses of translation corpora in linguistic research about differences and similarities between Romanian and French. Examples obtained from a corpus can corroborate the initial hypothesis, but they also can bring to light certain phenomena that otherwise might go unnoticed.

It is very interesting to detect some of the distinctive features between Romanian and French (in spite of their common ancestor Latin) not only through explanations in grammar books, but also by studying examples from original or translated texts.

The translation corpus that we used in this paper consists of one novel originally in French and its translation into Romanian, as well as of one novel originally in Romanian and its translation in French, both from 20th century. In order to compare the chosen linguistic elements, we needed an adequate software that would help us to identify them in the previously aligned French and Romanian sentences from the corpus. In this paper we focus on the use of articles, as well as of subjunctives and infinitives. After comparing our initial hypothesis to the results of the corpus analysis, we try to explain some of the divergences with specific historical and cultural circumstances that influenced the development of French and Romanian.

ANEXE

1. Articolul nedefinit

Un homme ou une femme en descendrait	Un bărbat sau o femeie o să coboare
Joseph aussi attendait une auto qui s'arrêterait	Joseph aștepta și el o mașină care să se oprească
conduite par une femme blond platine	condusă de o femeie cu păr blond, platinat
qu'ils pouvaient encore avoir des idées	că puteau încă să aibă idei
avec des chevaux moribonds	să cumperi cai muribunzi
on entendit des claquements de fouet et les cris de Joseph	auziră plesnituri de bici și strigătele lui Joseph
des gouttes de sueur descendaient	picături de sudoare i se prelingeau
il gâchait des balles à tuer des biches	strica gloanțele pe niște căprioare
des indigènes s'affairaient en souriant autour d'eux	indigenii le dădeau târcoale surâzând
Après avoir attendu des semaines	După ce așteptă săptămâni de-a rândul
avec des passagères	la mese cu pasagere
des officiers dansaient avec des passagères	Ofițerii tocmai începuseră să danseze cu pasagerele
Des entrepreneurs lui avaient offert	Câțiva negustori se oferiseră

2. Articolul definit

le cheval était trop vieux	calul era prea bătrân
le bruit rêche de la carriole de Joseph se fit entendre	s-a auzit pentru ultima oară din depărtare, pe șoseaua dinspre Ram, huruitul strident al briștii lui Joseph
Sur le siège arrière	Pe banca din spate
tourna dans le petit chemin qui menait au bungalow	coti pe drumeagul care ducea spre bungalow
La mère l'attendait sur le terre-plein, devant la véranda	Mama îl aștepta pe tăpșanul din fața verandei
Suzanne était assise sous le bungalow	Suzanne se așezase sub bungalow

3. Articolul partitiv

Il avait déjà donné à Suzanne une robe, un poudrier, du vernis à ongles, du rouge à lèvres, du savon fin et de la crème de beauté	Până atunci îi dăruise lui Suzanne o rochie, o pudrieră, lac de unghii, ruj de buze, un săpun fin și o cutie cu cremă de față
doux comme du miel	dulce ca mierea
Il lui avait acheté du savon parfumé à la lavande	Îi cumpărase un săpun parfumat cu lavandă
Donne-moi du café	Dă-mi o cafea
Carmen avait de l'amitié pour la mère et aussi du respect	Pentru mama, Carmen avea afecțiune, dar și respect
Je ne prends pas d'alcool	Nu beau alcool
vous vendez du fil	vindeți fire de bumbac

4. Infinitiv/conjunctiv

Il leur avait semblé à tous les trois que c'était une bonne idée d'acheter ce cheval.	Ideea să cumpere calul li se păruse bună la toți trei.
Même si ça ne devait servir qu'à payer les cigarettes de Joseph.	Chiar dacă nu avea să aducă alte foloase decât să-i scoată banii de țigări lui Joseph.
D'abord, c'était une idée, ça prouvait qu'ils pouvaient encore avoir des idées.	În primul rând, era o idee, ceea ce dovedea că puteau încă să aibă idei.
tout de même capables d'en extraire quelque chose, de ce monde	oricum, capabili să ia ceva de la ea, de la lumea asta
même d'un désert, où rien ne pousse, on pouvait encore faire sortir quelque chose	chiar într-un pustiu, unde nu creștea nimic, se mai putea face să pice câte ceva
Il essaya honnêtement de faire le travail qu'on lui demandait	A încercat onest să facă întocmai ce i se cerea
Suzanne attendait que Joseph vienne la chercher pour aller se baigner	Suzanne îl aștepta pe Joseph să vină s-o ia, să meargă împreună să se scalde
Elle ne voulait pas sortir la première de dessous le bungalow	Nu voia să iasă prima din bungalow
Il valait mieux l'attendre	Prefera să-l aștepte
Suzanne monta en courant passer son maillot	Suzanne urcă în fugă să-și pună costumul de baie
Elle ne criait pas pour mieux faire entendre des choses qu'elle aurait voulu qu'on comprenne	Nu striga pentru ca ceilalți să audă mai bine ceea ce ar fi vrut să-i facă să înțeleagă
apoi cotește brusc pe sub Râpele Dracului, ca să dea buzna în Pripasul pitit într-o scrântitură de coline	puis il tourne brusquement sous les Falaises du Diable pour se précipiter vers Pripas caché dans un creux de colline
O pisică albă ca laptele vine în vârful picioarelor, ferindu-se să nu-și murdărească lăbuțele prin praful uliței	Un petit chat blanc comme neige arrive sur la pointe des pattes, en se gardant de les salir dans la poussière de la rue
Lăptosul nu-l ia în seamă, ca și când i-ar fi lene să se oprească	Le dogue n'y prend même pas garde, comme s'il était trop indolent pour s'arrêter
De-abia la cârciuma lui Avrum începe să se simtă că satul trăiește	Ce n'est qu'au cabaret d'Avrum que l'on commence à percevoir la vie du village
Păcat că Ion nu l-a scuturat puțin	Dommage que Ion ne l'ait pas secoué un peu